

1972-1993:

Nei-folk mest trofaste

90

Til tross for store endringer i ytre betingelser har mønstret i EU-opinionen holdt seg forbløffende stabilt fra 1972 til den aktuelle situasjon. Det har skjedd bevegelser i opinionen, særlig etter 1989, men forholdet mellom EU-standpunkt og underliggende skillelinjer i systemet, er i hovedsak uforandret. Den viktigste endring siden 1972 gjelder ikke skillelinjene, men demografisk bakgrunn. Det er kvinnene, særlig de unge, som har kastet seg inn i kampen mot norsk EU-medlemskap.

Henry Valen

Den forestående folkeavstemning om norsk medlemskap i Den europeiske union (EU) har utløst skarpe motsetninger både blant velgerne og på politisk lederplan. Turbulensen er ikke av ny dato. Spørsmålet om EU-medlemskap har vært debattert to ganger før, i 1961-1963 og i 1970-1972, og hver gang har striden skapt dyp splittelse i nasjonen. Reaksjonen er bemerkelsesverdig, tatt i betraktning at politisk debatt i Norge normalt holder et moderat støynivå. Hvorfor står EU-saken i en særstilling? Hvordan kan det forklares at nettopp denne saken utløser så sterke følelser og bitre konflikter i det norske samfunn? Disse spørsmålene kommer ganske sikkert til å oppta samfunnsforskere i mange år framover. Som en første tilnærming kan det likevel være fruktbart å sette søke-lyset på opinionsutviklingen. Spørsmålet er: I hvilken grad er synet på EU-medlemskap betinget av sosiale og politiske bakgrunnsforhold? I hvilken grad har konstella-sjonene for og mot EU endret karakter fra 1972 til i dag?

Et nytt Europa

Spørsmålet om norsk medlemskap i EU dreier seg på den ene siden om landets forhold til andre nasjoner, på den andre siden berører den praktisk talt alle områder av innenrikspolitikken. Saken må derfor vurderes i et internasjonalt perspektiv samtidig med at den analyseres i forhold til underliggende konflikter og interesser i norsk politikk. De ytre forhold som danner rammebetingelser for EU-debatten i Norge, har forandret seg betydelig fra 1972 til begynnelsen av 1990-årene. Antall EU-land har økt fra seks i 1972 til 12 i 1994. Videre har integrasjonsprosessen innenfor unionen gått sin gang. Det som skjer i EU berører hele Europa, politisk, økonomisk og mili-

Om datamaterialet

Materialet for 1972 består av en intervjuundersøkelse som ble foretatt av Institutt for samfunnsforskning i forbindelse med folkeavstemningen. Når det gjelder den aktuelle situasjon, blir det brukt informasjon fra valgundersøkelsene i 1989 og i 1993. Opinionsutviklingen kan studeres gjennom en sammenligning over tre tidspunkter. For å belyse den aktuelle situasjon vil det videre bli fokusert på individuelle skiftninger mellom 1989-1993. Omtrent halvparten av utvalget i 1993 ble også intervjuet i 1989. Vi er derfor i stand til å følge de samme individer over en fireårsperiode.

Valgforskningsprogrammet blir gjennomført av Institutt for samfunnsforskning (ISF) og Statistisk sentralbyrå.

tært. EU virker som en magnet på tilgrensende land. Enda viktigere er det at EUs forhold til Øst- og Sentral-Europa er blitt totalt forandret. Jernteppet og den tradisjonelle øst-vest konflikten er forsvunnet. Sovjetunionen er gått i oppløsning, og flere av landene i Sentral-Europa har signalisert sin interesse for å bli medlem i EU. Tøværet i forholdet øst-vest har skapt en helt ny utenriks- og forsvarspolitisk situasjon for samtlige land i Vest-Europa. For Norges vedkommende spiller det dessuten en viktig rolle at tre tidligere nøytrale land, Finland, Sverige og Østerrike, har søkt om medlemskap. Under debatten i 1970-1972 ble nordisk samarbeid utenfor EU presentert som et alternativ til norsk medlemskap. I 1994 risikerer Norge å bli stående som eneste nordiske land utenfor EU dersom Sverige og Finland sier ja.

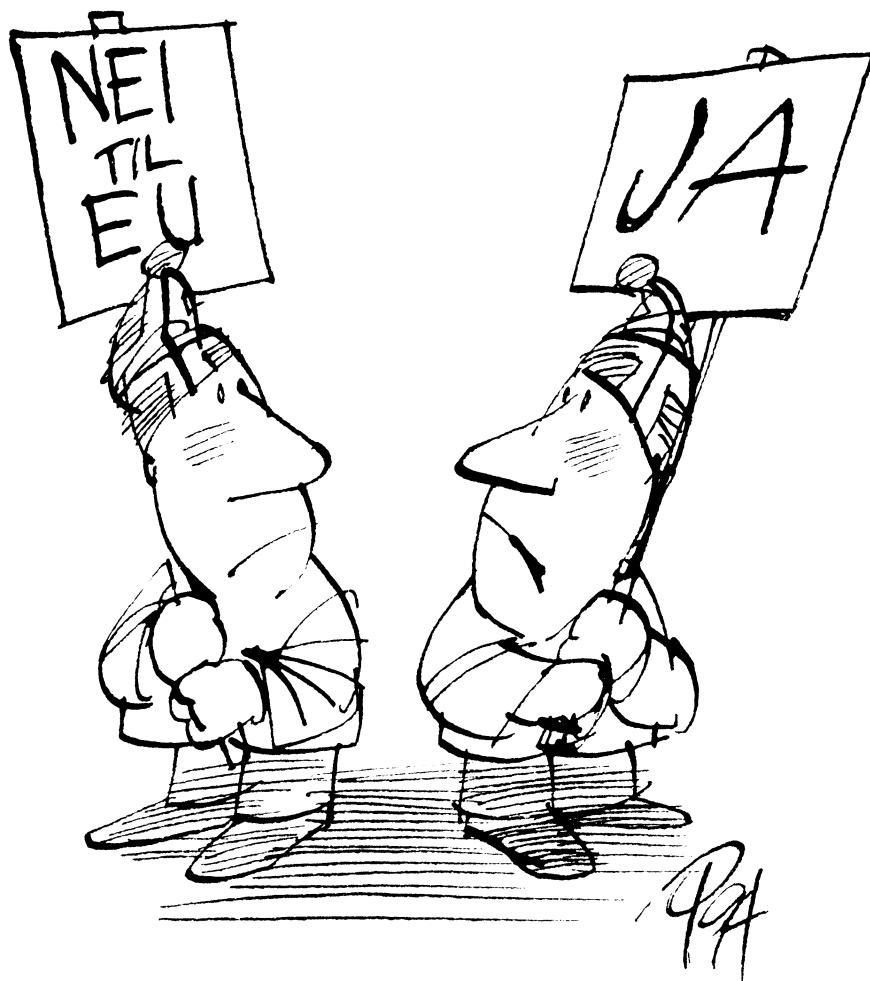
Motsetninger i det norske samfunn

Norsk samfunnsstruktur ser imidlertid ut til å være lite påvirket av endringene i ytre betingelser. I tidligere analyser er det blitt hevdet at samtlige skillelinjer i norsk politikk er blitt mobilisert i kampen for og mot EU (Rokkan & Valen 1964; Valen 1973; Valen 1992). Den anvendte modell omfatter seks skillelinjer:

- en *territorial* motsetning, mellom på den ene siden den sentrale region rundt hovedstaden og på den andre siden to distinkte periferier, den sørvest-norske og den nord-norske
- tre *kulturmotsetninger*, artikulert av de tre motkulturene, *nynorsk*, *avholdssak* og *religiøs legmannsbevegelse*
- to *økonomiske* skillelinjer, konflikten i *arbeidsmarkedet* mellom arbeidsgivere og arbeidstakere, og konflikten i *varemarkedet* mellom produsenter og konsumenter av varer fra primærnæringene, jordbruk, skogbruk og fiske.

I analysen av partiutviklingen er det blitt demonstrert hvordan partiene har oppstått rundt de nevnte skillelinjer (Rokkan & Valen 1964; Rokkan 1967; Valen & Rokkan 1974; Valen 1992). Samtidig er det vist hvordan velgernes atferdsmønstre er betinget av deres plassering i forhold til skillelinjene.

En tilsvarende analyse viser at de samme bakgrunnsfaktorene hadde stor betydning for stemmegivningen ved folkeavstemningen i 1972 (Valen 1973). Folk i Utkant-Norge var langt mer tilbøyelig til å stemme nei enn de som bodde i sentrale strøk. Byfolk var mer positive til EU

enn bygdefolk. Motstanden var spesielt stor blant personer sysselsatt i jordbruk og fiske. Motkulturene nynorsk, avholdssak og legmannsbevegelse sa overveldende nei, mens velgere tilhørende de respektive bykulturene var mer tilbøyelige til å si ja. En sammenligning av lønnstakere og arbeidsgivere viste et mer uklart mønster. Derimot var velgere på den ideologiske venstrefløy sterkt tilbøyelige til å stemme nei. Totalresultatet kan oppsummeres slik: Motstanden mot EU kom til uttrykk i form av en "rødgrønn" allianse mellom byradikalere, primærnæringene, motkulturene og Utkant-Norge. Til-

hengerne til EU-medlemskap hadde sine sterkeste bastioner i de sentrale byråkratier både i privat og offentlig virksomhet.

I hvilken grad finner vi tilsvarende konstallasjoner under den nåværende EU-debatten?¹

Fortsatt kløft mellom sentrum og periferi

Det er naturlig å starte med geografiske variasjoner. Tabell 1, som er basert på oppgaver fra valgstatistikken i 1972, viser utslag etter region og kommuntipe ved folkeavstemningen.

Tabell 1: Andel ja-stemmer i 1972, etter region og urbaniseringsgrad. Prosent ja av avgitte stemmer

	1	2	3	
	Øst-landet	Sør-Vest-landet	Trøndelag og Nord-Norge	Diff. (1-3)
Kommunetype				
1. Tettbygd ¹	52,7	51,6	40,7	12,0
2. Spredtbygd	39,8	29,3	25,7	14,1
Diff. (1-2)	12,9	22,3	15,0	

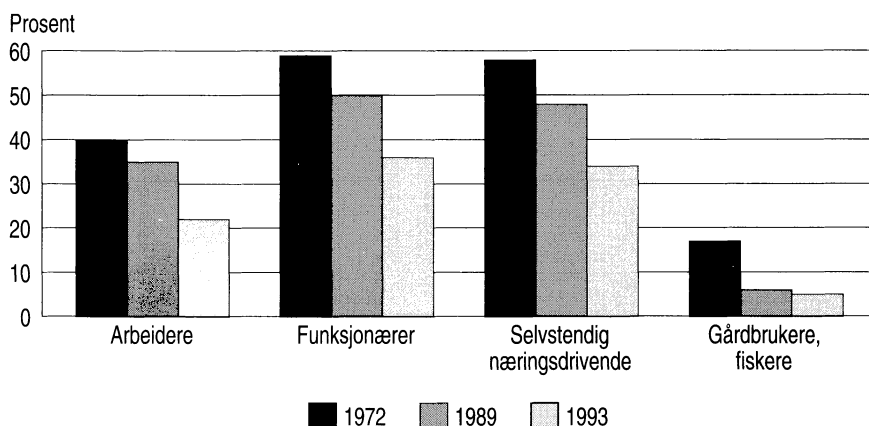
¹ Minst halvparten av befolkningen bor i hussamlinger
Kilde: Valgstatistikken 1972

I tettbygde kommuner i Sør-Norge stemte over halvparten av velgerne ja, mens tilsvarende tall for Nord-Norge og Trøndelag var atskillig lavere. I spredtbygde kommuner over hele landet stemte et massivt flertall nei, men det var et betydelig gap mellom Østlandet på den ene siden og Sør-Vestlandet og den nordligste region på den andre. Senter-periferi motsetningen kom således klarest til uttrykk i bygdesamfunnet. For dagens situasjon finnes det ikke tilsvarende valgstatistikk. Men Bjørklund og Hellevik (1993) har foretatt en beregning på grunnlag av en serie meningsmålinger over en lengre periode². De viser en påfallende stabilitet i det regionale mønsteret. Likevel finner de at "kløften mellom senter og periferi synes ytterligere å ha blitt utdypet" (Bjørklund & Hellevik 1993:445). Som vi skal se, gir vårt materiale støtte til denne påstanden.

Ja-siden tilbake i alle yrkesgrupper

Yrke gir et enkelt mål på økonomiske motsetninger. Figur 1 viser en enorm forskjell mellom gårdbrukere og fiskere på den ene siden og de tre "by-yrkene" på den

Figur 1: Yrke¹ og EU-standpunkt, 1972, 1989 og 1993. Prosent som sier ja til EU²

¹ Gjelder eget eller forsørgers yrke

² Tvilere utelatt

Kilder: Valgundersøkelsene. For 1972: EF-undersøkelse ved Institutt for samfunnsforskning (ISF)

andre siden. Forskjellen faller helt i tråd med skillet mellom by og land (tabell 1). Middelklasseyrkene funksjonærer og selvstendig næringsdrivende utenfor primærnæringene viser størst oppslutning om EU, mens gruppen arbeidere ligger i en mellomstilling. Tendensen i figur 1 svarer til de to nevnte økonomiske skillelinjene. Endringene fra 1972 til 1993 er påfallende. Ja-siden har vært i tilbakegang innenfor samtlige yrkesgrupper. Blant gårdbrukere og fiskere er tilbakegangen omtrent som 3:1, blant arbeidere 2:1. Den er derimot mer begrenset innenfor middelklasseyrkene. Figur 1 bærer bud om økende polarisering i forhold til yrkesposisjon. Tendensen er ikke overraskende på bakgrunn av debatten. Nedgangen i antall tilhengere blant arbeiderne faller i tråd med tendensen innenfor Landsorganisasjonen: mens LO i 1972 tok et klart ja-standpunkt, har organisasjonen i 1994 med knapp margin anbefalt sine medlemmer å stemme nei.

1972, 1989, 1994: Venstresiden stemmer oftest nei

Yrkesposisjon kan brukes som et objektivt uttrykk for individenes plassering i forhold til økonomiske skillelinjer. Men yrke svarer ikke nødvendigvis til individenes subjektive syn på politikken. Som et supplement skal vi derfor se på EU-standpunkt i forhold til venstre-høyre posisjon. Måleinstrumentene er dessverre forskjellige på de ulike tidspunkter. Ved valgene i 1989 og i 1993 ble våre utvalg presentert for en skala som går fra 1 på ytterste venstre side til 10 ytterst til høyre, og de spurte ble bedt om å plassere seg selv på denne skalaen. I 1972 ble det ikke brukt en egen skala, men de spurte ble bedt om å ta standpunkt til en serie spørsmål som ble koblet sammen til en venstre-høyre indeks.

Materialet som er presentert i tabell 2, viser samme mønster på de tre tidspunktene. Uansett målemetode er det slik at de velgere som står lengst til venstre er mest til-

Tabell 2: Venstre-høyre posisjon og EU-standpunkt¹.1972, 1989, 1993.
Prosent som sier ja

	Venstre					Høyre	
	1	2	3	4	5	6	
1972	37	34	42	53	66	78	
	1	2	3	4	5	6	7
1989	17	16	26	28	32	34	60
1993	17	18	19	21	19	30	52

¹ Følgende utsagn ble lest opp: (1) "Dersom samfunnet ikke har anledning til å kontrollere det private næringsliv, vil lederne i banker og industribedrifter få altfor stor innflytelse", (2) "Det er lettere å sikre full sysselsetting dersom staten har kontroll over banker og næringsvirksomheter", (3) "Vi bør arbeide for større likhet når det gjelder inntektsnivået her i landet".
Hvert spørsmål er korrelert med venstre-høyre posisjon (Aardal og Valen 1989). En faktoranalyse viser at alle spørsmålene ligger på samme dimensjon. Indeksen er konstruert ved å addere svarene for de enkelte individer.
Kilder: Valgundersøkelsene 1989 og 1993. For 1972: EF-undersøkelse ved Institutt for samfunnsforskning (ISF)

bøylige å være motstandere av EU-medlemskap. I 1972 økte ja-andelen med 100 prosent fra ytterste venstre til ytterste høyre. Stigningen er enda brattere når vi bruker 10-punkts skalaen. Men legg merke til at det er en jevn stigning fra 1 og oppover til punkt 9, hvoretter ja-prosenten synker betraktelig. Grunnet ulike målemetoder, kan man ikke foreta en direkte sammenligning av materialet for 1972 med de to senere valgene. Tendensen er likevel klar: venstresiden er sterkt tilbøyelig til å stemme nei. Når det gjelder 1989 og 1993 har det skjedd en interessant endring. Velgere som har klassifisert seg selv helt til venstre (punkt 1 og 2) er stabile, mens det har skjedd en systematisk nedgang i ja-

prosenten etter som vi beveger oss i retning høyre.

Ja-stemmene halvert i motkulturene

Standpunkt til språksak, avhold og religiøs legmannsbevegelse er målt på nøyaktig samme måte på de tre tidspunktene. Figur 2 viser standpunkt til EU-medlemskap i forhold til kulturform.

Tilhengere av de tre motkulturene viser på et hvert tidspunkt større uvilje mot EU enn deres motpoler på bykultursiden. Endringen over tid er også bemerkelsesverdig. Andelen ja-stemmer blant medlemmer av legmannsbevegelsen, avholdsfolk og nynorskefolk er blitt mer enn halvert fra 1972 til 1993.

Det er også nedgang i ja-prosenten i bykulturene, men i mindre omfang. Utviklingen har altså ført til større polarisering av EU-opinionen, også i forhold til kulturformene.

Rød-grønn allianse

De bakgrunnsfaktorer som er behandlet foran, definerer i store trekk de enkelte partienes nedslagsfelt i velgerskaren. Det kan likevel være grunn til å se på stemningen innenfor partiene. I figur 2 presenteres EU-standpunkt når velgerne er klassifisert etter parti. I hovedsak ligger mønstret fast. De partier som sa ja i 1972, gjør det også i dag. Det samme gjelder nei-partiene. Det er imidlertid betegnende at de fleste partiene står sterkt splittet i denne saken. Det eneste unntaket er Senterpartiet, som står samlet på nei-siden. To andre nei-partier, Sosialistisk Venstreparti og Kristelig Folkeparti, har etter hvert fått en klarere nei-profil. Splittelsen er størst i ja-partiene, spesielt i Arbeiderpartiet og Fremskrittspartiet. Utviklingen over tid i de enkelte partier kan skyldes to ting. Det kan bety at vedkommende parti har greid å påvirke sine tilhengere i en bestemt retning, men forklaringen kan også være at velgerne har skiftet parti i samsvar med sitt EU-syn. En analyse av disse to mulighetene ligger utenfor rammen av denne artikkelen. Det bør imidlertid bemerkes at det partipolitiske mønster bekrefter påstanden om en "rød-grønn" allianse i kampen mot EU-medlemskap. Tendensen i figur 2 er helt i samsvar med det mønster som framkommer i analysen foran av bakgrunnsfaktorene.

Nye velgere på banen

Velgerskaren fornyes stadig. Siden 1972 er det kommet til 22 nye årskull. Den nye generasjonen deltok

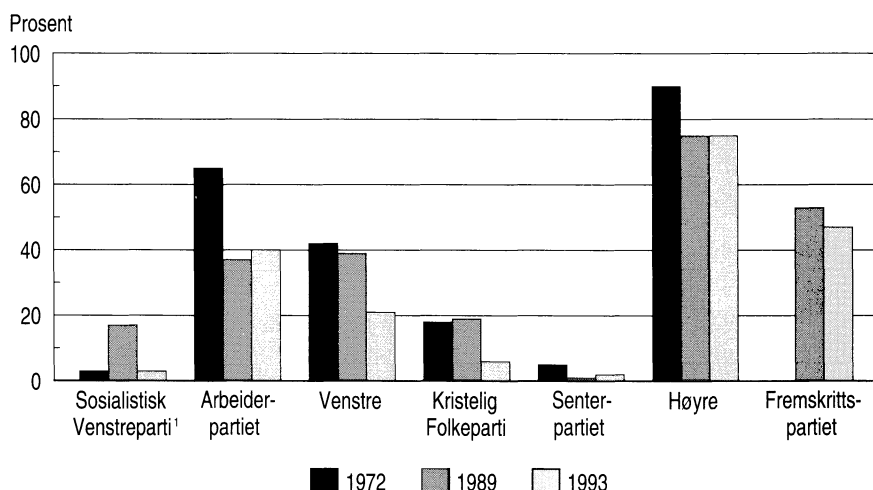
Tabell 3: Standpunktet til EU og bakgrunn i kulturbevegelser. Prosent som sier ja

	Medlem i legmannsbevegelsen	Ikke medlem i legmannsbevegelsen	Avhold	Ikke avhold	Nynorsk	Bokmål
1972	38	48	35	49	29	49
1989	30	41	19	44	25	42
1993	17	30	14	32	10	31

Kilder: Valgundersøkelsene 1989 og 1993. For 1972: EF-undersøkelse ved Institutt for samfunnsforskning (ISF)

Figur 2: EU-standpunkt og partitilknytning. Prosent som sier ja til EU

¹ Sosialistisk Folkeparti i 1972

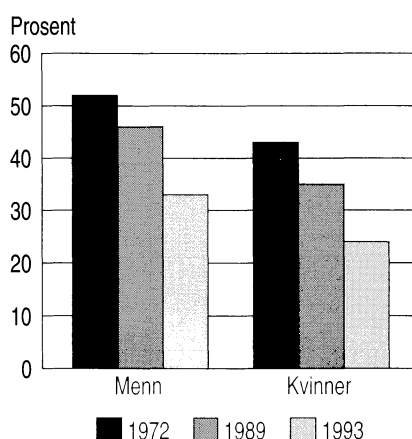
Kilder: Valgundersøkelsene. For 1972: EF-undersøkelse ved ISF

ikke i den turbulente striden fra 1970-1972. Hvordan reagerer de unge i dagens situasjon? Siden slutten av 1970-årene har det utviklet seg et skille i valgfaterden mellom kvinner og menn, det såkalte "gender gap". Kvinnene er blitt mer tilbøyelige enn menn til å foretrekke partier på venstresiden. Har dette gapet også slått ut i synet på EU? For å besvare disse spørsmålene er det nødvendig å trekke inn de demografiske variable alder og kjønn i analysen.

Figur 3 viser EU-standpunkt for kvinner og menn siden 1972. Materialet forteller at på samtlige tidspunkter var menn mer tilbøyelige enn kvinner til å støtte EU-medlemskap. For perioden etter 1989 er det samme mønster klart dokumentert gjennom tallrike meningsmålinger. Resultatet for 1972 er mer overraskende. For den gang tydet målingene på at kvinner og menn hadde omtrent samme hold-

ning til EU. Ifølge valgundersøkelsen i 1973 var det nøyaktig samme ja-prosent for kvinner og menn (46 prosent). Valgstatistikken fra Statistisk sentralbyrå (Hefte II, s. 35)

Figur 3: EU-standpunkt og kjønn. 1972, 1989, 1993. Prosent som sier ja til EU

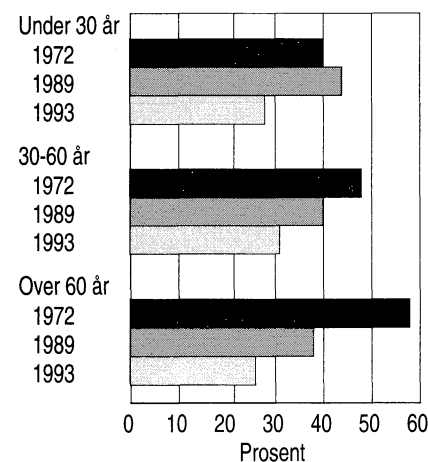

Kilder: Valgundersøkelsene. For 1972: EF-undersøkelse ved ISF

viser at ja-prosenten for menn var 46 mot 48 for kvinner. Det er derfor sannsynlig at ISFs EU-undersøkelse i 1972 gir et litt fortegnert bilde av skillet mellom kvinner og menn. Materialet vil likevel bli brukt i den etterfølgende framstilling.

EU-standpunkt etter alder er framstilt i figur 4. Ved folkeavstemningen i 1972 var det markert stigning i ja-prosenten med stigende alder. De unge var mest avvisende. Tendensen er helt konsistent med data fra valgstatistikken (Hefte II, 1973, s. 35). Men når vi kommer til 1989, da EU-saken nettopp var kommet tilbake på dagsordenen, var de unge mest positive. Deretter sank ja-prosenten med stigende alder. I løpet av fireårsperioden 1989-1993 har stemningen snudd mest markert blant de unge. I 1993 er forskjellen mellom aldersgruppene liten og uten klar tendens.

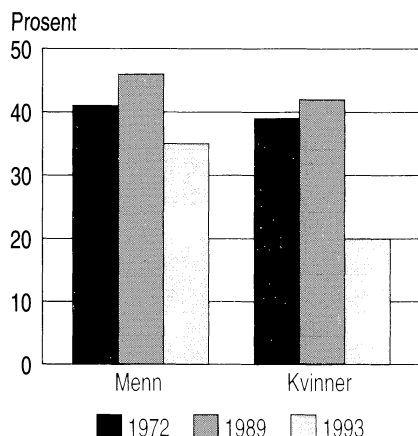
Figur 4: EU-standpunkt og alder. 1972, 1989 og 1993. Prosent som sier ja til EU

Kilder: Valgundersøkelsene. For 1972: EF-undersøkelse ved ISF

La oss helt til slutt se på skillet mellom kvinner og menn innenfor de ulike aldersgruppene. I 1972 var forskjellen størst blant velgere over 60 år, ja-prosenten var 65 for menn mot 46 for kvinner. På de to senere tidspunktene har forskjellen mellom kjønnene vært liten for middelaldrende og eldre velgere. Desto større interesse knytter det seg til de helt unge. Som figur 6 viser, har de unge kvinnene hele tiden vært mer tilbøyelige enn unge menn til å forkaste EU-medlemskapet. Både i 1972 og i 1989 var forskjellen mellom kjønnene liten, men etter intens debatt i fire år, er bildet et helt annet. Mønsteret for 1993 er helt i tråd med den beskrevne tendens blant kvinnene til å gå i venstretretning. Det er særlig blant unge velgere tendensen slår ut (Aardal & Valen 1989; Bjørklund 1986). Materialet fra valgundersøkelsene viser at ifølge individenes selv plassering på venstre-høyre skalaen, ligger kvinnene politisk lengre til venstre enn mennene. Men det gjelder bare de unge samt aldersgruppen 30-60 år. For

Figur 5: EU-standpunkt og kjønn blant velgere i aldersgruppen 18-30 år. Prosent som sier ja

Kilder: Valgundersøkelsene. For 1972: EF-undersøkelse ved ISF

den eldste gruppen er det kvinnene som ligger lengst til høyre. Mobiliseringen av unge kvinner i kampen mot EU er for så vidt ikke overraskende. Det interessante er at skillet mellom kvinner og menn ikke kom til uttrykk i 1989, da EU-kampen ennå ikke var kommet skikkelig i gang.

Nettogevinst for nei-siden

Da spørsmålet om norsk EU-medlemskap atter dukket opp på den politiske dagsorden høsten 1989, hersket det ingen spesiell spenning i den offentlige opinion. Det var en gammel sak som tilsynelatende fikk en ny start med "blanke ark og fargestifter tel". Intensiteten i opinionen var ikke større enn at de gamle erkemotstanderne Høyre og Senterpartiet etter valget dannet regjering sammen med Kristelig Folkeparti. Men motsetningene tiltok, og regjeringen led skipbrudd allerede et år senere. Selv om debatten kom langsomt i gang, var EU-saken det dominerende tema i norsk politikk gjennom hele perioden 1989-1993. Som vi har sett, skjedde det en betydelig framgang for nei-siden gjennom denne perioden. Hvilke skiftninger foregikk i velgerskaren? Og hvordan slo de ut på fordelingen av tilhengere og motstandere? Spørsmålet kan bare besvares ved at vi følger individuelle velgere gjennom den nevnte perioden. Vårt panelutvalg for 1989-1993 legges til grunn. Resultatet er presentert i tabell 4.

For å kunne vurdere andelen av velgere som har beveget seg i ulike retninger er tabell 4 beregnet slik at hele materialet utgjør 100 prosent. Randfordelingene viser at nei-siden har gått fram fra 48,6 prosent i 1989 til 60,6 prosent i 1993.

Ja-siden har gått tilbake fra 32 til 23 prosent. Men legg merke til at

Tabell 4: EU-standpunkt fra 1989 til 1993. Overgangsmatrise¹. Prosent. (N=833)

		1993			
		Ja	Usikker	Nei	
1989	Ja	16,2	6,2	9,2	31,7
	Usikker	3,4	4,9	11,3	19,6
	Nei	3,7	4,8	40,1	48,6
		23,3	16,1	60,6	100

¹ Overgangsmatrisen viser skiftninger i EU-standpunkt fra 1989 til 1993

Kilde: Valgundersøkelsene

førstegangsvelgerne i 1993 ikke er inkludert i tabellen. Også disse har orientert seg i nei-retning (se figur 4).

Tabell 4 viser at omtrent 61 prosent av de spurte har holdt fast ved samme EU-standpunkt fra 1989-1993. Som ventet har det skjedd skiftninger i begge retninger. 9,2 prosent av utvalget har forandret standpunkt fra ja til nei, mens 3,7 prosent har gått i motsatt retning. Det betyr en nettogevinst på omtrent 5 prosent for nei-siden. Samtidig har usikre velgere fra 1989 beveget seg i langt større grad til nei (11 prosent) enn til ja (3,4 prosent). Tendensene i materialet er således helt klar i favør av nei-siden. Legg merke til at denne analysen ikke omfatter tiden etter 1993.

EU-saken splitter

Den omstendighet at alle skillelinjer mobiliserer for og mot EU-medlemskap, skaper enorme spenninger i den politiske debatt. Her ligger kanskje forklaringen på spørsmålet om hvorfor EU-saken avviker fra alle andre stridsspørsmål i norsk politikk. De sterke spennningene virker splittende på partisystemet. Partier som før var venner og allierte, er nå bitre uvenner. Og innenfor de enkelte partiene er motsetningene store. Det hemmer

partienes evne til å påvirke opinionen. Jo mer splittet et parti er, desto vanskeligere har det for å markedsføre sine synspunkter. Det er ikke overraskende at nei-partiene har beholdt initiativet i den pågående debatt.

1. For å beskrive utviklingen fra 1972 til 1993 vil jeg bruke de samme variable som i den omtalte analyse fra 1972. Siden undersøkelsen i 1972 ble foretatt umiddelbart etter folkeavstemningen, bortfalt kategorien "usikker, vet ikke". For sammenligningens skyld er det derfor nødvendig å holde tvilerne utenfor også i 1989 og i 1993. En slik begrensning vil neppe røkke ved hovedtendensen i materialet.

2. Materialet består av sammenslåtte MMI målinger for perioden januar 1991 til og med juni 1993.

Litteratur

Bjørklund T. og O. Hellevik (1992): "Et valg i EF-stridens tegn", *Tidsskrift for samfunnsforskning* (34) 1993: 433-458.

Bjørklund T. (1986): "Kvinner og menns partipreferanse", *Tidsskrift for samfunnsforskning* (5) 1986: 417-443.

Rokkan S. & H. Valen (1964): "Regional Contrast in Norwegian Politics" i E. Allardt & Y. Littunen (eds.) *Cleavages, Ideologies and Party Systems*. Helsinki, Westmarck Society, 1964: 162-234.

Rokkan S. (1967): "Geography, Religion and social Class. Crosscutting Cleavages in Norwegian Politics" i S.M. Lipset & S. Rokkan (eds.) *Party Systems and Voter Alignments*. New York, Free Press, (1967): 367-444.

Statistisk sentralbyrå (1973): *Folkeavstemningen om EF*. Hefte II Oslo.

Valen H. (1973): "Norway: "No" to EEC", *Scandinavian Political Studies*, (8) 1973: 214-226.

Valen H. & S. Rokkan (1974): "Norway: Conflict Structure and Mass Politics in a European Periphery" i R. Rose (ed.) *Comparative Electoral Behavior*. New York, Free Press, 1974: 315-370.

Valen H. (1976): "National Conflict Structure and Foreign Politics" *European Journal of Political Research*. (4) 1976: 47-82.

Valen H. (1992): *Valg og politikk, Oslo*, NKS-forlaget, 1992, 2. opplag.

Aardal B. & H. Valen (1989): *Velgere, partier og politisk avstand*. Oslo. Statistisk sentralbyrå: 1989.

Henry Valen er professor i statsvitenskap ved Institutt for samfunnsforskning (ISF).